

Alman Subaylarının Hatıralarına Göre Çanakkale’de Mustafa Kemal

According to German Officer’s Memoirs Mustafa Kemal in Gallipoli

Ergin AYAN*

Özet

Bu çalışmada Çanakkale Savaşları, bu savaşlarda bizzat bulunmuş olan Alman subaylarının hatıralarında yer alan bilgilere göre ele alınmıştır. Çanakkale Savaşları’nın ekonomik, askeri, siyasal ve kültürel sebepleri de Alman subaylarının görüşleri açısından değerlendirilmiştir. Bu savaşlarda Çanakkale ordularının başkomutanlığını Alman Mareşal Liman Von Sanders yapmaktadır. Çalışmada hususen Arıburnu ve Anafartalar savunmalarına komuta eden Mustafa Kemal’in faaliyetleri, Alman subaylarının ağzından anlatılmıştır. Mustafa Kemal’le bizzat görüşmüş ve birlikte görev yapmış olan Alman subaylarının, onun üstün komutanlık özellikleri hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. O, bu özellikleri dolayısıyla henüz yeni albay olmuşken, Liman Von Sanders tarafından kolordu komutanlığına atanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çanakkale, Arıburnu, Conkbayırı, Anafartalar, Mustafa Kemal

Abstract

In this essay, the Gallipoli Campaign is studied according to memoirs of German officers whom have been personally involved and fought in the battles. The economical, historical, political and martial causes of the Gallipoli Campaign has been evaluated by the German officers point of views. During these battles the Gallipoli armies has been commanded by German general Liman Von Sanders. In the study, espacially actions of Mustafa Kemal -commander of Arıburnu and Anafarta battles- have been told from the mouths of German officers. The superior commanding skills of Mustafa Kemal have been told according to German officers whom personally met and work with him. He, because of those skills, was attended as corps commander by Liman Von Sanders despite the fact that he was a fresh colonel.

Key Words: Gallipoli, Arıburnu, Conkbayırı, Anafartalar, Mustafa Kemal

Giriş

Çanakkale Savaşları ile ilgili hazırladığımız bu çalışma modern çağın başlangıcının tarih tasarımıdır. Tarihin bu kesitinin tasarımı açıklayabilmek için önce Osmanlı-Alman askeri münasebetlerine ışık tutmak gerektiği kanaatindeyiz. Bu bakımdan günümüz tarih severlerin ya da tam tersi tarih savarların zihninden geçen sorulara bir yanıt olması umundayız. Bu çalışmada geçmişteki Osmanlı-Alman ittifakının yorumlanmasına çalıştık. Alman subaylarının hatıralarından yola çıkarak, onların kendi bakış açılarından olması gerekenleri nasıl gördüklerini tahlil etmeye çalıştık. Almanların Türkler hakkındaki düşüncelerinin her zaman aynı olmadığını gördük. Çalışmamızda yararlandığımız hatıraların kimi zaman tarih belgesi, kimi zamanda tarih belgesine benzer bir şey olduğunu düşünüyorum. Benim bu konudaki yorumum şöyledir: Bu tür hatıralar hiçbir modern tarihçinin tarih demeyeceği bir düşünce biçimini dile getirir. Çünkü ilk olarak belge olmak özelliğinden yoksundur. Yazarın yanıtını çözemediği veya çözmeye çabalamadığı yalnızca yazarın yaşayıp bildiği tarihsel olguları kayda geçirmesidir. Ayrıca hatıralarda kaydedilen, tarih kesitindeki insanların genel eylemleri değil, bizzat yazarın birtakım eylemleridir. Fakat, kuşkusuz bu eylemler dile getirilen düşünce nesnesi bakımından tarihsel değere sahiptir ve dolayısıyla değeri bakımından da tarihseldir. Ancak hatıraların kanıtının yorumlanması yoktur ve tarihsel olgular hatırat sahibinin kendisine ait bilgileri iletmesiyle tamamlanır. Bundan ötürü hatırat tarihsel bir metin belgesi diyebileceğimiz bir şey değildir. Çünkü yazar tarih yazmıyor da hatırat yazıyor. Ancak bizim açımızdan bu tarihsel kanıt ya da belge olarak kullanılabilir. Çünkü modern tarihçi hatıralarda anlatılan eylemleri diğer kaynaklarla mukayese ederek kanıt diye yorumlayabilir. Hatıralar tarihsel kanıt özelliğini, ancak tarihçinin onu bir mukayesesinden sonraki tutumuyla edinir. Şüphesiz tarih öncesi çağlarda insanlar taşları tarihsel kanıt olsun diye yontup işlememişlerdir. Bu taşlar tarihsel kanıt özelliğini, biz onları öyle düşündüğümüz için kazanmışlardır. Fakat hatıralar, tarihsel eylemin bir parçası olan insanların tarihsel bilinçle bıraktığı kayıtlardır. Bizim için tarihsel gerçek öyle her yana yayılmış bir yaşam biçimidir ki, birilerinin ondan yoksun olabileceğini

* Doç. Dr., Ordu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

düşünemeyiz. Hatıraların önümüze serdiği tarihsel olgulara bağlı kalırsak, gerçeklik ilkesine dayanarak tamamen onaylamamızı kısıtladığı bir şey olduğuna hükmetmemiz gerekir. Bu bakımdan hatıralarda tarih dediğimiz şeye benzeyen bir şey vardır.

Tarihsel hatırat yazarlar aktardıkları olayları, bu olayların durumlarını ve sonuçlarını kendileri bizzat yaşamış olduklarından bu tarihsel olaylar onların varlıklarının bir parçası olmuştur. Hatıralar, belgelerin aksine salt olup bitmiş ve dışsal kalmış olayları tarihsel tasarımın alanına yerleştirmiş, onları bizzat insan zihniyle işlemiş, böylece iç ve dış tenkit için doğrudan var olan bir tarihi dönüşüme uğratmış olurlar. Hatıralar, yazarlarının kendi yaptıkları tarihin bir parçasını oluşturur. Şairler de öyledir “kendi duyumunda bulduğu malzemeyi, duyuşsal tasarımı meydana getirmek üzere böyle işler”.

Osmanlı Ordusuna Alman Modernleşmesi

“Dost dost diye nicesine sarıldım”

II. Abdülhamid devrinin başlarından itibaren Osmanlı ordusunun modernizasyonunu gerçekleştirmek üzere görev alan Alman askeri heyetlerinin çalışmaları, modern askerlik eğitimi adına Osmanlı ordusuna pek bir şey kazandırmamıştı. Balkan Savaşları'nda çok şey kaybeden Osmanlı ordusunun hiç de iç açısı olmayan görüntüsü, reorganizasyon adına yapılan çalışmaların başarısızlığının en açık kanıtıdır. 19. Yüzyıldan itibaren hızla Almanlaşan Osmanlı ordusu, gerçekte Prusya askeri tekniğini tam anlamıyla benimseyip uygulamak yerine, sistemi yüzeyde taklit etmiş görünüyor¹. Osmanlı hükümeti, bütün bu gerçeklere ve acı Balkan Savaşı yenilgisine rağmen, Osmanlı ordusunun reorganizasyon çalışmalarını yürütecek yeni Alman askeri heyetlerinin Türkiye'ye gönderilmesi için, 22 Mayıs 1913 tarihinde Alman hükümetine resmi başvuruda bulunmuştur². Osmanlı hükümetinin 22 Mayıs 1913 tarihli resmi müracaatından sonra, Kayzer II. Wilhelm, Türkiye'ye gönderilecek askeri heyetin başkanlığını 22. Prusya Tümen Komutanı Liman Von Sanders'e teklif etti. Bu makama getirilecek generalin bütün askeri meselelerde çok geniş yetki sahibi olması düşünülmektedir. General gerekli ıslahatların Osmanlı ordusunda gerçekleştirilmesinden sorumlu olacaktır. Teklifte şu da vurgulanmıştır: Teklifi reddettiğiniz takdirde Bâb-ı Ali'nin ihtiyaç duyduğu ıslahatçıları başka devletlerden karşılaması tehlikesi vardır³. Türkçe bilmeyen, Türkiye ve Türkler hakkında en ufak bir bilgiye dahi sahip olmayan, Alman ordusunun en kıdemli, çok sert ve otoriter oluşundan ötürü sevilmeyen tümen komutanının, öyle hassas ve diplomatik bir görev için, Alman İmparatoru tarafından seçilmesi ilginçtir. Daha da ilginç olanı, Osmanlı İmparatorluğu'nun, kendi ülkesinde sevilmeyen, güvenilir ve başarılı bir komutan olarak görülmediği için, Kolordu Komutanlığı görevi dahi verilmeyen bir subayı, İstanbul'daki I. Kolordu Komutanlığı ve Askeri Şura Üyeliği görevine atamasıdır⁴.

Birinci Dünya Savaşı sırasında jeo-stratejik bakımdan her iki müttefik bloğu için de hayati ehemmiyeti mevzuubahis olan Çanakkale Boğazı'nı ele geçirmek amacıyla İtilâf Devletleri'nin teşebbüsleri daha Ağustos 1914'ten itibaren gündeme gelmiş, fakat Osmanlı Devleti henüz bitaraf durduğundan, bu mesele üzerinde fazla durulmamıştı. Osmanlı Devleti'yle Almanya arasında 2 Ağustos 1914'te bir ittifak antlaşması imzalanmış ve 4 Ağustos'ta Osmanlı Devleti tarafsızlığını ilan etmiştir. Ancak, Almanya'nın bu ittifak antlaşmasından bir süre önce Boğazlara askeri personel gönderdiği görülmektedir. Alman askeri personelinin görev faaliyeti öncelikle Osmanlı ordusunun seferberliğinde bulunmaktı. İmzalanan ittifak antlaşmasının Ek 1. Maddesi'ne göre Alman Askeri Misyön üyelerinin her birinin faaliyet alanları, adlarının yanında belirtilmiştir. Gerekli olan ihtiyaç maddeleri adı altında, Osmanlı ordusunun çok kısa bir sürede alet ve edevatının temin edilmesi öncelikler arasındadır⁵.

Birinci Balkan Savaşı'nın bitiminden hemen sonra yani 8 Ekim 1913'den beri geçen sekiz aylık sürede Alman Askeri Misyonu'nun faaliyetleri aslında geniş temeller üzerine inşa edilmişti. Almanlar Osmanlı ordusunun çeşitli komuta kademelerinde görev aldılar. Alman Askeri Misyön Şefi Süvari Korgenerali Otto Liman Von Sanders, aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu ordusunda mareşal idi⁶. Osmanlı-Alman protokolüne göre her Alman subayı Türkiye'de göreve başlatıldığı zaman bir üst rütbeye yükseltiliyordu. O zamanlar Osmanlı ordusunda orgenerallik rütbesi olmadığından ve Liman Von Sanders

¹ İlber Ortaylı, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu**, Kaynak Yayıncılık, İstanbul 1983, s. 73.

² Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi**, II/3, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1983, s. 282.

³ Liman Von Sanders, **Türkiye'de 5 Yıl**, (çev. M. Şevki Yazman), Burçak Yayınevi, İstanbul 1968, s. 12 vd.; Karş. Carl Mühlman, **Çanakkale Savaşı Bir Alman Subayının Anıları**, Timaş yayınları, İstanbul 2006, s. 10.

⁴ Bayur, s. 283.

⁵ Hans Kannengiesser, **Çanakkale'de Türklerle Beraber**, (çev. Mehmet Serez), Timaş Yayınları, İstanbul 2009, s. 20.

⁶ Kannengiesser, s. 21.

de Almanya'dan korgeneral olarak gelmiş bulunduğundan rütbesi bir üst rütbe olan mareşalliğe yükseltilmiştir⁷.

1914 yılının ilk yarısında ve harpten önce Alman askeri heyetinin anlaşmaya göre subay mevcudu kırk iki idi. Bu sayı vilayetlerdeki kıta ve kurmay subay ihtiyacını karşılamak üzere yetmiş yükseltildi. Bu sayı Osmanlı ordusu gibi büyük bir ordu için yüksek sayılamaz. Fakat, harbin sonlarına doğru Türkiye'ye gelen subay, sağlık subayı ve memurların toplamı sekiz yüze ulaştı. Yine bu dönemde merkezdeki ve kıtalardaki çalışmaların dışında özellikle İstanbul'da Piyade ve Topçu okullarına ve Ayazağa'daki Süvari Astsubay Okulu'na Alman yönetici ve öğretmenler tayin edildi ve bu okulların öğretim planları genişletildi. Bunlardan başka bir Süvari Subay Okulu ve bir Nakliye Okulu kuruldu⁸. Carl Mühlman'a göre savaş yılları içerisinde Osmanlı ordusundaki subaylar dahil Alman askeri sayısı on beş bine ulaşmıştır. Ayrıca iki Alman savaş gemisi Türk deniz filosuna dahil edilmiştir. Yaklaşık olarak yüz bin vagon Alman savaş malzemesi İstanbul'a gönderilmiş, bunun yanında mali yardımın miktarı üç milyar markı bulmuştur⁹.

Alman askeri heyeti, altı ay içerisinde, başkent ve çevresindeki birliklerde bir hayli etkili olmuş, genel olarak disiplin, teşkilat, teçhizat, atış ve eğitim konularında büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. Fakat, gerçek bir değildi. 1914 yılı Temmuz sonlarında İstanbul'da, İtilâf Devletleri temsilcileri önünde, muazzam bir "Geçit Resmî" düzenlenmesine rağmen, bu göz boyamadan başka birşey değildi. Gerçekte, ülkenin eyaletlerindeki birliklerin durumu içler acısıydı. Ordu, özlük haklarını aylardır alamıyor, asker in işesi çok zor temin ediliyordu. Askerlerin üzerine giydirilecek üniforma ve ayakkabı dahi temin edilemiyordu. Araç-gereç, teçhizat, silah, cephane, lojistik ikmal maddeleri, disiplin, atış, talim, eğitim gibi konular içler acısıydı. Ordunun geneli, çok ilkel ve kötü şartlarda Birinci Dünya Savaşı eşğine gelmişti¹⁰. Bu noktada tek teselli noktası; Alman askeri heyetinin ordu hizmetlerinin her alanında başardığı birçok işlerle, ordunun Balkan harbindeki durumuna nazaran bir hayli ileri gittiğidir¹¹.

Açmazın Çözümü Savaş Mı?

“Herkes Savaşta Osmanlı Dahil”

Tarihin bu dönüşüm yılları boyunca, müttefiklerinin kazanımları ve gıdalarıyla Osmanlı ordusunun nasıl ve ne derece modernleştiğini açıklamak için hatıralarda birçok örnekler vardır. Osmanlı ordusu gerçekten de kendine yeni bir beden inşa etmeye çalışmıştır. Fakat eğitimsiz olmasına rağmen Osmanlı ordusunun birçok bakımdan Alman subaylarının hayranlığına mazhar olduğunu da teslim etmek lazımdır. Bu kuşak Osmanlı askeri ve sivil yöneticilerinin güçlü ve zengin geleneklerin etkisinde kalarak, genel savaşın gerçekliklerini göremeden ıskaladıkları da sıklıkla tesadüf edilen bir vakiadır. Ama ne mutlu ki, adeta her seferinde birkaç kişinin daha hassas bir şekilde kendi zamanlarının yeni tarihsel olgularını algılamaya yatkın oldukları da olmaktadır.

Osmanlı yönetiminde Enver Paşa harbiye nazırı olduktan sonra erkân-ı harbiye reisliğini de üzerine aldı. Kendi ifadesine göre bu iki makam arasında daima mevcut olan anlaşmazlıklara bu suretle set çekmek istiyordu. Enver Paşa genelkurmayda kendisine birinci yardımcı olarak Alman Von Bronsart'ı seçti¹². 10 Ağustos 1914'de Goben ve Breslau'nun içeri alınmasından¹³ bir süre sonra Enver Paşa, askeri bir meclis topladı ve bu mecliste Süveyş kanalına askeri bir harekât¹⁴ yapmanın yararlı olup olmayacağı tartışıldı ve bu konuda karar olumlu çıktı.

Osmanlı ordusunun seferberliği, Balkan savaşlarının aksine 1914'de kolaylıkla ve pürüz çıkmadan tamamlandı. Seferberlikte teşkil olunan Osmanlı Genel Karargâhı daha Ağustos ayında müteaddit orduların teşkilini emretmişti. Karargâhı İstanbul'da bulunan 1. Ordu Komutanlığı'na Müşir Liman Von Sanders atanmıştır. Beş kolordudan müteşekkil olan bu ordu aynı zamanda Çanakkale ve

⁷ Liman Von Sanders, s. 19 vd.

⁸ Liman Von Sanders, s. 35 vd.

⁹ Mühlman, s. 8.

¹⁰ Yavuz Özgüldür, “Yüzbaşı Helmut Von Moltke'den Müşir Liman Von Sanders'e Osmanlı Ordusunda Alman Askeri Heyetleri”, *OTAM*, 1993, S. 4, s. 305 vd.

¹¹ Liman Von Sanders, s. 26.

¹² Liman Von Sanders, s. 34.

¹³ Bu sırada sadrâzâm olan Said Halim Paşa devletin harbe girmemesi için azami gayreti göstermekte olduğundan Enver Paşa sadrâzâmın iznini almaya bile gerek duymamıştır. Ali Fuad Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, Ankara 1987, s. 115.

¹⁴ Liman Von Sanders, s. 41.

Bandırma civarının korunmasından da sorumludur¹⁵. Kannengiesser'e göre savunma stratejisi içerisinde Osmanlı orduları şu şekilde hazır tutulmaktaydı:

1. Ordu: Müşir Liman Von Sanders'in komutası altında, İstanbul'un Batı ve Güneyi'nde bulunan 5. Kolordu.
2. Ordu: İstanbul'un Doğusu'nda Bahriye nazırı Cemal Paşa'nın komutasında 2. Kolordu yer almaktaydı.
3. Ordu: Erzurum civarında bulunan 3. Kolordu ve 2. Piyade Tümeni Hasan İzzet Paşa'nın komutasındaydı¹⁶.

Bunların dışında farklı tarihlerde başka Alman subay , astsubay, erbaş ve erleri ile teknik personel Boğazlar bölgesinde görev yapmak için görevlendirilmiştir. Fakat bu subayların gelişinden itibaren Boğazlar bölgesinin savunmasında emir-komuta bağlantısı kurulamadığından sevk ve idarede ortaya çıkan otorite boşlukları, Almanya ile Osmanlı Devleti arasındaki politik anlaşmazlıklardan doğmuştur. Bu da Boğazlar bölgesi için önemli bir tehlike arz etmektedir. İstanbul ve Çanakkale Boğazları'nın deniz kıyıları müstahkem mevkiilerine Alman Koramirali Guido Von Usedom komuta etmekteydi. Goben ve Breslau'dan oluşan filo teşkil edilince General Usedom Alman Koramirali Wilhelm Anton Theodor Souchon'un emrine verildi. Ruslar Kars'tan Erzurum'a doğru taarruza geçince ilk kara muharebeleri içerisine girilmiş oldu. Ruslara karşı Sarıkamış cephesinde yapılan harekât tamamen başarısız oldu. Bu felaket Ocak 1915 başlarında 90.000 askerden geriye sadece 12. 400 askerin kalmasıyla sonuçlandı¹⁷. Bu cephenin arkasında düşmanla işbirliği etmek suretiyle olumsuz davranışları görülen Ermeniler Suriye'ye göç ettirildiler¹⁸.

9 Eylül 1914'de Amiral Souchon resmen Osmanlı donanmasının komutanı oldu. Harbiye Nâzırı Enver Paşa bu emri Bahriye Nâzırı Cemal Paşa'ya danışmadan vermişti. Almanlar Batı ve Doğu cephelelerinde umdukları başarıları elde edemeyince Ekim'de Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi için ısrarlı istekte bulundular. Osmanlı donanması Ruslara baskın yapacak, sonra da Kafkasya ve Süveyş'te cephe açılacaktı. Enver Paşa bunları kabul etti. Dahiliye Nâzırı Talat Paşa ve Cemal Paşa da ona uydular. 29 ve 30 Ekim'de Sivastopol ve Odessa topa tutuldu. Bunun sonucunda 2 Kasım'da Ruslarla ve 5 Kasım'da da İngiltere ve Fransa ile I. Dünya Savaşı Osmanlı Devleti açısından başlamış oldu¹⁹.

Tarihe Sığmayan Bu Yer

*“Bir harbin sonunda bütün milletin
Hürriyet zevkini tattığı yerdir”*

26 Kasım 1914'te İngiltere'de Savaş Komisyonu bir toplantı yaptı. Lloyd Gorge ve Churchill'in de hazır bulunduğu bu toplantıda en yüksek düzeyde karada ve denizde sürdürülecek tüm operasyonlarla Çanakkale Boğazı'na karşı hemen teşebbüse geçilmesi kararlaştırıldı. İtilâf Devletleri İngiltere'nin güdümü altında onların sert ve katı yöntemlerine uygun olarak ihtiyaç duydukları tüm maddeleriyle Çanakkale Boğazı'nın girişinde bulunan Bozcaada, Gökçeada ve Limni adalarına tesisler kurup, yerleşmeye başladılar. O sırada bu adalarda Yunan bayrakları dalgalanıyordu. Büyük savaş için temeller atıldı. Çıkartma köprüleri, barakalar ve uçak meydanları inşa edildi. Mavnalar, şilepler, diğer gemi materyalleri ve yiyecek maddeleri, Akdeniz limanlarından satın alındı. Solmuş ve ümitsizliğe düşmüş Levantenler ve Yunanlılar için bu durum yeni bir kazanç kaynağıydı. Ocak 1915 başlarında Çanakkale Boğazı sorunu Rus yardımının istenmesiyle yeni bir boyut kazandı. Mükemmeliyetinden bahsedilen ve

¹⁵ Liman Von Sanders, s. 40.

¹⁶ Kannengiesser, s. 49.

¹⁷ Kannengiesser, s. 50; Bu cephedeki kayıplar hakkında muhtelif rakamlar verilmektedir. Liman Von Sanders, resmî kayıtlara göre 90 bin kişilik ordudan sadece 12 bininin geri dönebildiğini yazmaktadır. Liman Von Sanders, s. 54-57; Sarıkamış cephesinde Osmanlı ordusunun ilk taarruzu 22 Aralık 1914'de gerçekleşmiştir. Bk. Ramazan Balcı, **Tarihin Sarıkamış Duruşması**, Bilge Matbaacılık, İstanbul (tarihsiz), s. 149.

¹⁸ Ermeni tehciri konusunda geniş bilgi için bk. Talat Paşa, **Hatıralarım ve Müdafaa**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2006.

¹⁹1909-1918 Yılları arasında Türkiye'de görev yapmış bulunan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu askerî ataşesi General Joseph Pamiankowski, savaştan sonra yazdığı hatıralarında “Enver, Cemal ve Talat, batılılaşma konusunda Avrupa ile politik münasebetlerde bulunmayıp sadece Almanların etkisi altında kalarak körü körüne bu devletin zaferi kazanacağına inandılar. İyi düşünmeden Berlin Hükümetinin arzularına göre hareket ederek neticede Türkiye'yi felakete sürüklediler.” notunu yazmıştır. Bk. Joseph Pamiankowski, **Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü 1914-1918 I. Dünya Savaşı**, çev. Kemal Turan, İstanbul, 1990, s. 32; Sina Akşin, **Türkiye'nin Yakın Tarihi -I-**, Cumhuriyet Gazetesi Yayını, İstanbul 1997, s. 111; Kannengiesser, s. 37.

İstanbul'u istilâ etmek için yalnızca donanmanın Çanakkale üzerine saldırmasının yeterli olacağı kararlaştırılan planın uygulaması için az bir zaman kalmıştı²⁰.

“Şu Boğaz harbi nedir? Var mı ki dünyâda eşi?
En kesîf orduların yükleniyor dördü beşi”

İlk taarruz 19 Şubat 1915'te top atışlarıyla başladı ve 25 Şubat'ta aynı manzara tekrarlandı. Fakat asıl büyük savaş Amiral De Robeck'in komutası altında öğleden önce saat 11.00'de altı zırhlı savaş gemisinin taarruzuyla başladı²¹. 18 Mart deniz zaferi Türk-Alman münasebetlerini de etkiledi. Yenilmez bilinen İngiliz donanmasının, hep başarısızlıklar kaydeden Osmanlı tarafından mağlubiyete uğratılması Enver Paşa'nın dahi Almanlara karşı düşüncelerini değiştirmişti. Kazanılan zaferle Almanların çıkarları korunurken onların sadece bir miktar ödünç para ile birkaç Alman subayı gönderdiklerini Enver Paşa da itiraf etmişti. Deniz savaşının başarısızlıkla sonuçlanmasından²² sonra İtilaf devletleri bir kara hareketi ile kaybedilen moral ve prestiji yeniden kazanma planını uygulamaya karar verdiler.

24 Mart günü Enver Paşa Çanakkale'de teşkiline karar verdiği 5. Ordu'nun komutanlığına Liman Von Sanders'i tayin etti. Liman Paşa, yeni görevi dolayısıyla İstanbul'dan Çanakkale'ye hareket ederken 1. Ordu kumandanlığını yine bir Alman olan Müşir Von Der Goltz'a devretti. Liman Von Sanders'in yaverleri arasında Çanakkale ilgili hatıratı yayınlanmış olan Süvari Yüzbaşı Carl Mühlman da bulunmaktaydı²³.

Özetle Türk askerinin Çanakkale müstahkem mevkielelerinden verdiği karşılık sonucunda İtilaf donanması birkaç zırhlısını ve pek çok askerini kaybedince²⁴, yeniden taarruza geçerek güney kısımlardan karaya asker çıkardılar. Bu durum çok çetin ve kanlı muharebelere sahne oldu.

Sekiz buçuk ay sürecek olan ve iki taraftan 750.000 asker katıldığı Çanakkale muharebeleri işte böylece başlamış oldu. Liman Von Sanders'in 26 Mart'ta Çanakkale cephesine intikalinden sonra, İngilizler büyük çıkartmayı yapınca kadar Osmanlı ordusuna dört haftalık bir süre tanımış oldular. Çanakkale Boğazı'nın gerek Asya ve gerekse Avrupa yakalarında birinci derecede çıkartma tehlikesine maruz bölgeler, Boğaz girişindeki sahil parçalarıydı. Çanakkale Boğazı'nın Avrupa yakasını teşkil eden dar Gelibolu Yarımadası derin Boğazlar ve keskin yarlar ile bölünmüş sarp dağlardan ibaretti. Osmanlı ordusu üç tehlikeli bölgeye göre gruplandırılmıştı. Albay Sodenstern komutasındaki 5. ve Albay Ali Remzi (Alçitepe) komutasındaki 7. Tümenler Saros ve Bolayır bölgesine, Albay Halil Sami komutasındaki 9. Tümen ile Yarbay Mustafa Kemal komutasındaki 19. Tümen Gelibolu yarımadasının Güney kesimine Eceabat (Maydos)'a²⁵ ve Albay Refet komutasındaki 11. ve Albay August Nikolai komutasındaki 3. Tümen Anadolu yakasına yerleştirilmişlerdi²⁶. Bu tümenler Tümgeneral Erich Paul Weber'in komutasındaki 15. Kolordu'ya bağlıydı ve 25-27 Nisan günlerinde Kumkale savaşlarına katıldılar²⁷.

25 Nisan sabahından itibaren düşmanın çıkarması başladı. Kabatepe'den Maydos (Eceabat)'a dar bir geçitle ulaşılabilirdi. İngilizlerin Anzak birlikleri Kabatepe'nin yaklaşık bir mil kuzeyine çıkartma yaptılar, ancak alacakaranlıkta sudaki şiddetli akıntıyı fark edemedi kuzeye doğru sürüklenip, sabah 4.20'de karaya çıkabildiler. Burası Arıburnu idi. Yarım saat sonra 4 bin, saat 7.30'da 8 bin, öğleden sonra saat 14.00'de 12 bin asker ve 2 dağ bataryasıyla çıkarmayı tamamladılar. Onların karşısında çok ağır bir durumla karşılaşan Yarbay Mustafa Kemal'in komutasındaki Arıburnu kuvvetleri bulunmaktaydı. O gün Mustafa Kemal İngilizlere karşı taarruza komuta etti. Olup bitenler hakkında gelen haberler belirsizdi ve gecikmeli olarak ulaşıyordu. Bununla birlikte Mustafa Kemal tehlikeyi hissedip, ordu komutanının da kendisiyle aynı fikirde olacağını düşünerek, bir alayı ve bir bataryayı kendi inisiyatifıyla Sarıbayır istikametinde harekete geçirdi. Kendisi de atın üzerinde önceden hareket etmişti. Biraz sonra karşıdan 9. Tümen'in 27. Alayı'nın ileri karakol bataryası görüldü ve tekrar alıkonularak ileriye sevk edildi. Mermi

²⁰ Kannengiesser, s. 67 vd.

²¹ Kannengiesser, s. 72.

²² Çanakkale deniz taarruzu için bk. Ahmet Halaçoğlu, “I. Dünya Savaşında Türk Donanması ve Çanakkale Deniz Operasyonları”, *Türk Kültürü*, XXVI/298, Şubat 1988, s. 3-19.

²³ Liman Von Sanders, s. 71; Mühlman, s. 71; Kannengiesser, s. 87.

²⁴ Fehmi Nuza, “Sayın Tarihçi Yılmaz Öztuna'nın 18 Mart 1915 Deniz Savaşına Dair bir yazısı Hakkında” *Türk Kültürü*, XXV/290, Haziran 1987, s. 47-54.

²⁵ Mustafa Kemal'in bu göreve tayin edilmesi ile ilgili *İrade-i Seniyye* şöyledir: Üçüncü Kolordu'da yeniden teşkil olunan [19.] Fırka Kumandanlığı'na Sofya Atasemiliteri Erkân-ı Harbiye Kaymakamı Mustafa Kemal Bey memur edilmiştir (20 Ocak 1915). BOA, İ. HB, 1333. Ra/3; Ayrıca bk. Osman Bircan, **Belge ve Fotoğraflarla Atatürk'ün Hayatı**, İstanbul 1997, s. 32-40.

²⁶ Liman Von Sanders, s. 79, 81.

²⁷ Kannengiesser, s. 90.

yağmuru da giderek yoğunlaşıyordu. Türkler geniş bir cephede ileri atıldılar ve gruplar halinde ilerleyen Anzakları geri püskürttüler. Mustafa Kemal bizzat bataryayı mevziye soktu ve yavaş yavaş bütün tümenini oraya getirdi. Ama Anzaklar da takviye aldılar. Çıkarma bölgesi artık topçu ateşi altındaydı. Büyük zayıata rağmen, onu izleyen kademeler de karaya çıktılar²⁸. Kannengiesser daha sonra Mustafa Kemal'in bu taarruzu kendisine "birdenbire askerleri başları açık, silahsız, heyecan ve telaş içerisinde bir işaretle nasıl yere yattığını" anlattığını ifade etmiştir:

-Ne oldu?

-Geliyorlar, geliyorlar!

-Kim onlar?

-İngilizler, İngilizler!

Subaya sordum: Mermi yok mu?

-Var ama kıt.

Bu önemli noktayı mutlaka elde tutmak için, bir alayın marşla Kocaçimen Tepesi'ne gelmesini emretti ve tümenin geri kalan kısmını da Kabatepe-Arıburnu istikametine yerleştirdi. Bu ağır karşılaşmada Yarbay Mehmet Şefik komutasındaki 27. Piyade alayının yardımı takdire şayan görülmüştür. Zira başarı elde edilmiş, Kabatepe tekrar ele geçirilmiş ve Anzaklar Arıburnu'nun son kayalık yerinde durdurulmuşlardır. Akşam olduğunda İngilizlerin kritik bir durumda oldukları görülmüyordu. İngiliz birlikleri tekrar gemilerine dönmekteydi. Arıburnu'nu kurtaran 19. Tümen aslında hiçbir şekilde kıyı koruması için görevlendirilmemiş olup, Eceabat'ta ihtiyat kuvveti olarak bulundurulmaktaydı. Burada Yarbay Mustafa Kemal doğru bir karar vermiş ve başarısı bütün komutanlar tarafından kanıksanmıştır²⁹. Bu gerçekten de küçümsenmeyecek bir başarıydı ve eğer burası İngiliz-Anzak birliklerinin eline geçseydi Türk savunma sistemi çökecek ve daha savaşın başında İtilaf Devletleri lehine sonuç belli olacaktı. 25 Nisan çıkarmasında yaşadığı başarısızlıktan dolayı İtilaf Devletleri büyük bir hayal kırıklığı yaşadılar, ancak tekrar Gelibolu hareketine devam kararı aldılar. Fakat, bu hareket için Fransa her şeyden önce Almanya karşısında Avrupa'daki kendi topraklarını savunma kaygısına düştüğü için İngiltere'ye destek veremeyeceğini açıkladı. Bu durumda ikinci Gelibolu çıkarması yalnız İngiliz çıkarması olacaktı. Bu nedenle İngiltere Mayıs 1915'de General Hamilton'un komutasındaki kara ordusunu güçlendirme kararı aldı ve hareket için 5 Tümen yani 70.000 kişi tahsis etti³⁰.

Bu durumda Arıburnu-Anafartalar mavziinde bulunan 19. Tümen'in de desteğe ihtiyacı vardı. Belki de bir taarruzla buradaki sarp kayalara sıkışıp kalan Anzak kuvvetleri yerlerinden sökülüp, denize dökülebilecekti. Bu düşünce üzerine Liman Von Sanders, 5., 7. ve 11. Tümenlerin Eceabat'a intikallerini emretti³¹. 10 Mayıs'ta gayet iyi yetiştirilmiş 2. Tümen İstanbul'dan gelince Liman Von Sanders bu kuvveti Arıburnu'nun gerisine sevk etti. Niyeti bu tümenle düşmanı hiç değilse bu sahilden uzaklaştırmaktı³². 9 Mayıs'a kadar devam eden Arıburnu'ndaki kara savaşları İngilizlere 683 subay ve 16.000 askere, Fransızlara ise 11 Mayıs'a kadar 246 subay ve 12.632 askere mal olmuştur. İki üç hafta içinde kayıpları 29.561 idi³³. Osmanlı belgelerinden anlaşıldığına göre Arıburnu'ndaki çarpışmalar 15 Mayıs'a kadar sürmüştür³⁴. 18-19 Mayıs'taki Türk taarruzu sonucunda 2. Tümen'in kayıpları ise 9 bin ölü ve yaralı bulmuştu. İki tarafın da ağır kayıplar vermesi üzerine İngiliz generali ölümlerin gömülebilmesi için geçici bir ateşkes teklif etti. 23 Mayıs'ta anlaşmaya varıldı ve Çanakkale muharebelerinde biricik fasıla böylece meydana geldi³⁵.

Kimi Hindü, kimi yamyam, kimi bilmem ne belâ...

Hani, tâ'ûna da züldür bu rezîl istflâ!"

²⁸ Mühlman, s. 89; Kannengiesser, s. 103.

²⁹ Kannengiesser, s. 103-105; Liman Von Sanders, s. 85, 88; Mühlman, s. 84; Karş. **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, Mustafa Kemal, Hzl. Uluğ İğdemir, Ankara 1990, s. 22; BOA, HR. SYS, 2323/1. Osmanlı belgelerinde 30 Nisan'a kadar bu cephedeki düşmanın denize döküldüğü kaydedilmektedir; Fahrettin Altay, "Çanakkale Savaşı'nın ilk Günlerinde Mustafa Kemal (Atatürk)", *Bellekten*, XX/80, 1956, s. 605-607.

³⁰ E. Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, IX, TTK, Ankara 1999, s. 466.

³¹ Kannengiesser, s. 108.

³² Liman Von Sanders, s. 98.

³³ Kannengiesser, s. 116 vd.; Osmanlı belgelerinde 29 Nisan'a kadar düşmanın kayıplarının 10.000'i bulunduğu kayıtlıdır. BOA, HR. SYS, 2323/1.

³⁴ BOA, HR. MA, 1155/72.

³⁵ Liman Von Sanders, s. 98; A. Rıza Özkul, "Kaymakam Mustafa Kemal ve Arıburnu", *Bellekten*, XX/80, 1956, s. 659-699.

Bu arada Albay Hans Kannengiesser, İstanbul'da Harbiye Nazırlığı'nda görevli iken Liman Von Sanders'in Enver Paşa'dan isteğiyle Çanakkale'ye gönderilmiş ve 30 Nisan'da cepheye intikal etmiştir³⁶. Kannengiesser Yarbay Mustafa Kemal'le cepheye ilk karşılaşmalarını ve üzerinde bıraktığı intibayı şöyle anlatıyor: “Yarbay Mustafa Kemal Bey'in adına atfen adı konulan Kemalyeri'ne doğru dik bayıra tırmandım ve orada sürpriz bir durumla karşılaştım. Ben ona 5. Tümen komutanı olarak kendimi takdim edeceğim ve bu konuda görüşlerimi de bildireceğim sırada, bana ait birlikleri de kendi zerine aldığını bildirdi. “*Bu konu kapanmıştır, 5. Tümen ile 19. Tümen tamamen karışmıştır ve ben yarın büyük bir taarruza hazırlandım*” dedi. Onun bana izah ettiğine göre şu anda hiçbir değişiklik mümkün değildi. Bu şartlar altında o tüm cephenin komutanlığını sürdürecekti ve ben de mümkün olan en uygun anda birliklerimi üzerine almalıydım.

Yarbay Mustafa Kemal Bey, şimdi Türkiye'nin cumhurbaşkanı olarak tüm dünyada tanınmaktadır. Ben o gün zaten ondan çok etkilenmiştim. Açık fikirli, güçlü ve ne istediğini bilen sakin bir adamdı. O dışarıdan herhangi bir koruma olmaksızın veya görüşleri için tasvip, izin ve icazet olmaksızın bulunduğu yeri uyandırıyor ve diriltiyordu. Dolayısıyla az da konuşur ve sevimsiz de olmadan geriye çekilerek kendisini muhafaza eder ve beklerdi. Vücut yapısı bana çok mukavim görünmüyordu, fakat hırçındı. Sırım gibi sert ve yedi canlı enerjisiyle kuvvetlendirilmiş vücudu, birliklerinde apaçık görünmekteydi.”³⁷.

Kannengiesser bundan sonra 2 Mayıs taarruzunu anlatıyor. Anzakların yalnız 800-1200 metre küçük bir mesafeden denize doğru geri çekilmelerini sağlamak için Arıburnu kuvvetleri komutanı Yarbay Mustafa Kemal tüm birliklere taarruz emrini verdi. Bir çok yerde Türklerin dik bayırlardan tepelere doğru tırmandıkları görüldü. Saat 08.30'da Sağ Kanat'ın düşmanı püskürttüğü bildirildi. Saat 10.45'te kapana kısılan İngiliz Mareşali Birdwood telsizle, filonun yardıma gelmesi ve Türk tepelerine doğru ateş yapması çağrısında bulunarak yardım istedi. Aynı zamanda Yarbay Mustafa Kemal de taarruz emrini verdi. Saat 11.45'ta alınan habere göre İngiliz filosu cevap verdi: “Hızla Kabatepe'ye geliyoruz”. Yarbay Mustafa Kemal taarruz sırasında devamlı hareket halindeydi. Saat 16.30'da Sağ Kanat'ta harekete geçti, ancak yapılan tüm çabalar ve zahmetler boşa gitti ve hiçbir sonuç alınmadı. İngilizlerin anormal bir ateş üstünlüğü ve gemilerin de ateş desteği ile Türk taarruzları önlendi ve başarısızlıkla sonuçlandı. Burada taburların büyük bir kısmının altı günden beri savaşta olduğu mevcutlarının da sadece yarısının bulunduğu ve subaylarında da büyük bir eksik olduğu dikkat çekmekteydi³⁸.

17 Mayıs 1915 tarihine kadar Grup komutanlığını Mustafa Kemal yapmıştır. Ancak, bu tarihten sonra Liman Paşa'nın emriyle 5. Ordu dört grup olarak düzenlendi. Arıburnu grubunun içinde bulunduğu Kuzey Grubu komutanlığına Esat Paşa atandığından O, kendi 19. Tümenin başına geçmiştir³⁹. Bu arada 1 Haziran 1915'te Albaylığa yükseltelen Miralay Mustafa Kemal, Harbiye Nezareti'nin emriyle 25 Temmuz 1915'te 15. Kolordu Kumandanlığı'na tayin edilmiştir⁴⁰.

Türk taarruzlarının durmasından sonra İngilizler Kirte, Kerevizdere ve Zığındere'ye yöklendiyse de Türk mukavemeti sayesinde geri püskürtüldüler. Ancak bu mevzilerde bir hayli şehit verilmiştir.

Anafartalar'da Söz Kılınçtan Keskindir:

*“Top tüfekten daha sık, gülle yağın mermiler...
Kahraman orduyu seyret ki bu tehdide güler!”*

*“Ne çelik tabyalar ister, ne siner hasmından;
Alınır kal'a mı göğsündeki kat kat iman?”*

Tarihte Çanakkale Savaşları'nın eşi benzeri sanıldığı kadar çok değildir. Ben şahsen aradım hiç bulamadım. Çanakkale Savaşları hayran olunacak boyutlardadır. Bu savaşın emsalsizliği kanımca yalnızca geçmiş tarihe özgü de kalmayacaktır. Bu tür bir savunma savaşının var olması için bir millette yalnızca askerlik kültürünün yüksek dereceye varması yetmiyor, aynı zamanda bu milletin devlet idareciyle ve kumandanlarla bütünleşmiş olmaları gerekiyor. Türk milletinin askerlik kültürü, bu tür savaşlarla hemen tarihsel hafızada kayda geçirilmiş ve onları bize anımsatacak tutanaklara dönüştürülmüştür.

³⁶ Kannengiesser, s. 119.

³⁷ Kannengiesser, s. 123 vd.

³⁸ Kannengiesser, s. 125.

³⁹ İlhan Akşit-Hayati Tezel, **Mustafa Kemal ve Çanakkale 1915**, Ziraat Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1982, s. 125.

⁴⁰ BOA, İ. HB, 1333. N/43; O. Bircan, s. 37.

Temmuz'un ortasında İngiliz ordu komutanı planlı saldırılarının ikinci safhasının da akamete uğradığını kabul etmek zorunda kalmıştı. Osmanlı ordu komutanının da geleceğe bakışı ciddiyet arz ediyordu. Kuşkusuz İngilizlerin bütün büyük saldırılarının püskürtülmüş olması ve her iki cephenin de sarsılmaz olarak kalması sevindiriciydi, ama savunma bir kan deryasına mal olmuştu. Dünya savaşının bütün büyük savunmalarında olduğu üzere, burada da birliklerin tüketilmesi muazzam olmuştu. Osmanlı Devleti'nin seçkin askerlerinden oluşan 14 tümen, Çanakkale'de muharebeye sokulmak zorunda kalmıştı. Bu tümenler muharebe günlerinde mevcutlarının yarısını ve stoklarının da çoğunu kaybettiler. Temmuz ortasına kadar 5. Ordu'nun zayıflık listesi 60 bin kişiyle ürkütücü bir seviyeye ulaşmıştır⁴¹.

Albay Kannengiesser 12 Haziran'da 9. Tümen komutanlığına atanmış ve 6 Ağustos'tan itibaren düşman tarafında bir hareketlilik görülmesi üzerine birliklerini Kocaçimentepe-Conkbayırı mevzilerine yerleştirmiştir. Bu sırada Kuzey Grubu Cephe Komutanı Esat Paşa, Anafartalar Bölge Komutanı da Yarbay Willmer'dir. Suvla koyunda 10 nakliye ve 6 savaş gemisi ile 7 hastane gemisi görülmektedir. Düşman sahilin önünde karınca gibi kaynaşmakta olup, ilk hedefi Conkbayırı hattını ele geçirmektir. Sahile yığılan 37 bin askerden 16 bini iki kol halinde kuzeye doğru yürüyüşe geçirildi. Sol kolu oluşturan 4. Anzak Tugayı Ağıldere'den, sağ kabileyi oluşturan 29. Hint Tugayı da Çaylakdere'den hareketle Conkbayırı'na doğru harekete geçirildi. Bu tepelerin gün ışımadan ele geçirilmesi hedeflenmekteydi. O sabah saat 8.00 civarında 9. Tümen komutanı Albay Kannengiesser, tepeye tırmanmakta iken göğsünden bir kurşunla yaranıp, cepheyi terk etmek zorunda kaldı⁴². Düşman 7 Ağustos'ta öğleden önce saat 9.00'a doğru Kocaçimen-Conkbayırı hattına genel bir taarruza kalkıştı. Fakat 9. Tümen tarafından geri püskürtüldü⁴³. Mühlman buradaki savaşları şöyle tasvir ediyor: "Saatler yavaş yavaş geçmekteydi. Sonunda 7 Ağustos sabahı geldi. Yer ve gök yeniden düşman topçu atışlarıyla sarsılıyordu. Sabahın erken saatlerinde kuzey grubunun sağ kanadında savaşan 19. Tümen Kumandanı Mustafa Kemal, düşman kollarının Sarıbayır'a tırmanmakta olduğu haberini aldı. Çok ender olarak ortaya çıkan güç bir durum! Çeşitli mevkiilerde saldırıya geçen, karşısındaki düşmanla yerinde çivilenip kalmış olan Mustafa Kemal'in sadece 1.5 taburu vardı. Bu taburlar tümenin kuzeyinde bulunan dağ çizgisini işgal etme emrini derhal aldılar. Türkler koşar adımlarla dağın tepesine doğru giderlerken, karşı bayırda İngilizler de dağa tırmanmaktaydılar. Türkler oraya tam zamanında vardılar, keskin nişancıların ateşiyle, nefret ettikleri düşmanı geri çekilmeye mecbur bıraktılar."⁴⁴.

Anafartalar muharebelerinde meydana gelen ilk buhran buydu. Eğer düşman Kocaçimentepe'yi elinde tutmuş olsaydı bütün Arıburnu cephesinin geriye çekilmesi gerekecekti. Çünkü bu yükseklik çizgisi Kuzey'de Anafartalar derelerine hakim olduğu gibi Güney'de de Çanakkale Boğazı'na kadar olan alandaki topçu mevzilerine hakimdi. Buradan bütün bölge tabak gibi görünüyordu⁴⁵.

Bu savunmayı salt bir düş olmaktan çıkarıp, ona gerçeklik sağlayan öge, savaşın öngördüğü zorunlulukla, özgürlüğe gidiş arasındaki gerilimdir. Buna göre insanlar barış ve özgürlük durumlarını, yaşamlarını sürdürebilmek gayesiyle savaşarak gerçekleştireceklerdir. Gerçekten de Çanakkale'de insan, savaşın zorlayıcı gücünün insanlığı yeni dünya düzenine doğru zorunlu itişini fark ediyor.

Liman Von Sanders, 7 Ağustos gece saat 22.00'de kurulan Anafartalar Grup Kumandanlığı'na, 16. Kolordu Kumandanı Albay Feyzi Bey⁴⁶'i atamışsa da hareket-strateji anlaşmazlığı dolayısıyla ertesi gün onu görevden almış ve yerine bu göreve talip olan ve yarbaylıktan albaylığa terfi etmiş olan Mustafa Kemal tayin etmiştir. Albay Mustafa Kemal, 19. Tümen komutanlığına vekil olarak Şefik Beyi bıraktıktan sonra Anafartalar Grup Kumandanlığını üzerine aldı⁴⁷. 10 Ağustos'ta yeniden taarruza geçen

⁴¹ Mühlman, s. 125.

⁴² Kannengiesser, s. 207; Liman Von Sanders (s. 107), Kannengiesser'in o sırada yarbay olduğunu yazıyor.

⁴³ Kannengiesser, s. 211; Suvla çıkarması İngilizlerin tarihine en kanlı savaşlardan biri olarak geçmiştir. Bu bozgunun sonradan general Hamilton Fransızlardan bir daha yardım isteyememiştir. İngilizlerin raporuna göre Gelibolu çıkarmasında 325.000 İngiliz ve Fransız askeri ölmüştü (Bunlar içerisinde yaralananlar ve kaybolanlar dahil değil.). Gelibolu çıkarmasında ölen İngiliz askerleri 250.000 civarındaydı. Bu askerlerin yarıya yakını Suvla çıkarmasında ölmüştü. X. Torau-Bayle, "La Campagne des Dardanelles", *Les Archive de la Guerre 1919-1924*, Paris Mars 1919, 1/1, p. 713-714.

⁴⁴ Mühlman, s. 131.

⁴⁵ Liman Von Sanders, s. 107.

⁴⁶ Albay Feyzi Bey, bundan çok geçmeden 20 Ocak 195'te Harbiye Nezaretinin emriyle emekliye sevk olunmuştur. BOA, İ. HB, 1333. L/32.

⁴⁷ Kannengiesser, s. 219; Albay Mustafa Kemal bu konuda şunları yazmıştır; " Hareketimden önce 19. Tümenine aşağıdaki veda emrini yayınladım. Anafartalar Grubu Komutanlığı'nı üzerine almak üzere şimdi hareket ediyorum. 27. Alay Komutanı Şefik Bey Tümen Komutanlık vekaletine atanmıştır. Bugüne kadar bana çaba ve vefakarlığınızla kazandırdığınız başarıları, üzerime yeni aldığım görevde de bana olan sevgi ve güvenle bütünleyeceğinize büyük bir inanç taşıyor ve sizinle veda ediyorum." Bk. C. Akçakayalıoğlu, *Atatürk; Komutan, İnkılapçı ve Devlet Adanı Yönleriyle*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1988, s. 52; U. İğdemir, "Atatürk'ün Anafartalar Gurubu Komutanlığından İstifasına Dair Bazı Belgeler", *Belleten*, XXXII/128, 1968, s. 473-478.

İngilizler Yusufçuktepe ile İsmailtepe'yi ele geçirirler. Anafartalar Grup Kumandanı Albay Mustafa Kemal, o gün sağ kanat zerine ağır bir yük koydu. Kocaçimentepe'deki hakim dağ yerlerinde açık bir meydan oluşturmak istiyordu. Yüksek yerin dar bir kısmı sürekli İngilizlerin elinde bulunduğu için onlara karşı, 1.000 silahlıyı orada konaklatmak için de müstahkem ve düz bir alan gerekmekteydi. Şiddetli top atışlarıyla dövülen bu yüksek yerin dar kısmı sabah saatlerinden itibaren İngilizler tarafından ele geçirilmişti. Mustafa Kemal, Albay Ali Rıza komutasındaki 8. Tümen'i Anadolu yakasından getirterek taarruz için buraya yerleştirdi ve kendisi de bizzat silaha sarıldı. Ancak göğsüne isabet eden bir şarapnel parçası cep saatini parçaladı ve fakat Conkbayırı'nın düşmandan temizlenmesi de başarıldı. Ancak Şahintepe'yi almak mümkün olmadı. Sonuç memnuniyet vericiydi. Zira, 2 İngiliz alayı imha edilmişti. Türkler tepe kenarları üzerinden inerek vadideki düşmana saldırdıklarında aynı akıbet Türkleri de tehdit etmekteydi. Gerek denizden ve gerekse karadan yapılan top atışları altında tepeler zaman zaman el değiştirerek muharebe devam edecektir⁴⁸.

Anafartalar buhranının bu ikinci safhası da böylece atlatılmış oldu. Anafartalar'da düşmanın ilerlemesi ancak son anda durdurulabildi. 15 Ağustos günü öğleden önce Kocaçimen tepesine ve bitişiğindeki Conkbayırı'na bizzat Mustafa Kemal'in tertip ve idare ettiği taarruz ile düşman piyadesi bu tepelerin Kuzey yamaçlarına doğru hayli geri sürüldü. Bu taarruza Güney Grubu'nun ihtiyatları da katıldı. Bu taarruz sonunda duruma hakim olan bu tepelerin Türklerin elinde kalması kesin olarak sağlandı⁴⁹.

16 Ağustos akşamına gelindiğinde düşman yüksek dağ sıralarının ortalarına kadar geri püskürtüldü ve böylece Anafartalar'da son üçüncü kritik taarruz da başarıyla defedildi. Miralay Mustafa Kemal Paşa ise 17 Ağustos'ta 15. Kolordu kumandanlığından 16. Kolordu Kumandanlığına tayin edilmiştir⁵⁰. 15 ve 16 Ağustos'ta İngilizler Kireçtepe'yi ele geçirebilselerdi, bütün 5. Ordu'yu kuşatmış olacaktı. Bu kuşatma sonunda kesin sonucu da kendi lehlerine olarak sağlamaları mümkün olabilirdi. Çünkü Kireçtepe sırtları Kuzey'den geniş Anafartalar ovasına hakimdi. Kireçtepe'nin Doğu yamaçları da o durumdaydı ki, buradan Akbaş'a uzayan bütün vadi boyunca, Yarımada'yı ikiye bölen bir saldırı yapılabilirdi.

Bu hareketler sonunda ortaya çıkan durum şuydu: İngiliz kuvvetleri sahilden içerilere doğru nüfuz edememiş ve bütün hakim tepeler Türklerin elinde kalmıştı. Arıburnu cephesi ile Güney Grubu'nu geri çekilmek zorunda bırakabilecek veya arkalarını kuşatabilecek yarma hareketi boşa çıkarılmış ve üstelik Arıburnu Cephesi Kuzey'e doğru biraz daha uzamıştı. İngilizlerin her bakımından kuvvet üstünlüğüne sahip oldukları söz götürmez bir gerçektir. İngilizler nereye çıkacaklarını bilip ona göre hazırlık yaparken Türkler, İngilizlerin planlarını uygulamaya geçilmezden önce bilmediklerinden ancak İngilizler çıktıktan sonra harekete geçebiliyorlardı. İngilizler ayrıca toplar sayesinde şiddetli bombardımanlar yapabiliyorlardı. Türklerde ise ağır menzilli toplar yoktu. Elde az sayıda bulunanların ise gereken yerlere sevk edilmeleri uzun zamana ihtiyaç gösteriyordu⁵¹.

Bu nedenle yapılan muharebeler sonunda 22-26 Ağustos'ta deniz yoluyla İstanbul'a götürülen yaralı sayısı 26 bindi. Fakat İngilizler de aynı tarihte 45 bin asker kaybetmişlerdi. 21 Ağustos İkinci Anafartalar Savaşı İngilizlerin son ve büyük taarruzu idi ve bundan sonra bütün cephelerde Eylül-Aralık'ta birçok hatlarda Cephe Mevzi Sistemi denilen savaşlar aralıklı olarak devam etmiştir⁵².

Talihin ve Tarihin Dönüm Noktası

“Dramın Son Perdesi”

İngiliz basını çok kızgındı. Özellikle İngiliz Bahriye Nazırı Churchill'in Çanakkale Savaşları'nda mutlu sona yaklaşıldığını ifade eden bir konuşmasına rağmen *Daily News* Gazetesi 24 Ağustos'ta sızlanıp yakınmaktaydı: “Çanakkale'den hiçbir güvenli haber gelmiyor, aksine devamlı asker kayıplarının arttığı bilgileri alınıyor”.

Mevzi savaşlarının yorucu tekdüzeliği içinde haftalar ve aylar geçti. Fakat, Anafartalar Savaşı Osmanlı tarihinde bir kıvanç sayfası olarak kalacaktır⁵³. Anafartalar çıkarması etraflı şekilde planlanmış

⁴⁸ Kannengiesser, s. 223; Mühlman, s. 133.

⁴⁹ Liman Von Sanders, s. 109 vd.

⁵⁰ BOA, İ. HB, 1333. L/19.

⁵¹ Liman Von Sanders, s. 111.

⁵² Kannengiesser, s. 227; Liman Von Sanders, s. 114; Mühlman, s. 138.

⁵³ Kannengiesser, s. 228; Liman Von Sanders, s. 101; Mühlman, s. 145.

bir tertipti. Maksat Çanakkale Boğazı'nı karadan müttefiklere açmak, öte yandan ise 5. Ordu'nun arkası ile bağlantısını kesmekti. İngilizler şayet Anafartalar'da taktik bakımdan istediklerini elde etmiş olsalardı Boğaz'daki Türk bataryaları bir süre sonra susmak zorunda kalacaklardı. Bir defa toplar aradan çıkınca, denizdeki mayınları toplamak da zor olmayacaktı. O zaman İngilizlerin kara ve deniz kuvvetleri birlikte büyük bir zafer kazanıp, Çanakkale Boğazı'nı geçer ve ve İstanbul'da muzafferane bir yürüyüş yapabiliirdi. Türk-Bulgar Savaşı'nda İstanbul'u kurtaran Çatalca hattı, iki yandan düşmanın gemi atışlarına maruz kalacağı için pek önemsiz bir hale düşerdi. İngiliz ve Fransızların bu ilerlemesine Ruslar da mutlaka yardım eder ve onlar da bir çıkarma yapardı. Nitekim Atina ve Bükreş üzerinden gelen pek çok haber, bu günlerde Rus gemilerinin ve birliklerinin Odessa limanında toplandığını bildiriyordu. Böylece Rusya ile Batı devletleri arasında güvenli bir bağlantı sağlanmış ve Türkiye, müttefiklerden koparılmış olacaktı. Bu şartlar altında Bulgaristan'ın tarafsızlıktan ayrılması ve müttefiklerle işbirliği yapması imkanı da kalmamış olacaktı. Sekiz buçuk ay süren Çanakkale Savaşları'nın ortalarına rastlayan Anafartalar çıkarması işte bu sebeplerle bu muharebelerin askeri ve siyasi bakımdan zirve noktasını teşkil etmiştir⁵⁴.

Eylül'ün sonunda dünyanın gözleri Balkanlara çevrilmişti. Bulgaristan'ın seferberlik ilanı, Alman ve Avusturya-Macaristan birliklerinin Tuna boyunca yığınak yapması, uzun zamandır özlemle beklenen Sırbistan'a karşı hareketin sonunda başlatılacağı ümidini uyandırıyor. Mackensen'in zafer alayı ve Bulgaristan'ın hattı hareketi ile Sırp direncinin yakında kırılacağı ve Çanakkale için belirlenen Alman topçu ve cephane nakliyatı yolunun kısa bir süre sonra açılacağı mantıksal sonucunu doğuruyordu. Aylardan beri beklenen şeyin şimdi artık gerçekleşeceği umudu doğmuştu⁵⁵.

Bulgaristan Eylül 1915'de mihver devletler safına geçince İstanbul-Almanya yolunun açılması dolayısıyla Çanakkale cephesinde Alman askeri malzemesinden ve özellikle de topçu cephanesinden yararlanmak imkanları doğdu. Ancak bu yardım yolunun Sırbistan kısmının Almanya tarafından açılması sonunda ve Kasım ayında gerçekleşebildi. Yine Kasım ayının başlarında alınan istihbarata göre, İngilizlerin Gelibolu Yarımadası'na yeni bir taarruza kalkışacakları bildiriliyordu. Diğer taraftan uzun süredir beklenen müttefik yardımı 15 Kasım'da Çanakkale'ye ulaştı. Bunlar 24'lük motorlu Avusturya bataryası ile 15'lik obüs bataryası idiler ve Anafartalar'a yerleştirildiler. Cephede bulunan Alman er ve erbaşlarının sayısı ise en fazla 500'e çıkmıştı. Fakat sonradan açıklandı ki İngilizler cepheyi iyice tetkik ettikten sonra Kasım'dan itibaren Anafartalar'dan çekilmeye karar vermişlerdir. Zira düşman bütün cephelerde çok az ilerleyebilmiş ve bu dahi kendilerine pek pahalıya mal olmuştu. Bütün stratejik hakim noktalar hala Türklerin elindeydi. Şu halde düşman tarafından verilebilecek en uygun karar bu saldırıdan vazgeçmekti. Nihayet 19-20 Aralık gecesi düşman kalın bir sis altında Arıburnu ve Anafartalar cephesinden çekildi⁵⁶. Seddülbahir'in 8-9 Ocak gecesinde tahliyesi ile de dramın son perdesi kapanmış oldu⁵⁷.

Sonuç

*Dağlarda tek tek ateşler yanıyordu.
Ve yıldızlar öyle ışıltılı, öyle ferahtılar ki
şayak kalpaklı adam
nasıl ve ne zaman geleceğini bilmeden
güzel, rahat günlere inanıyordu*

Evrensel tarih, ulusların ikincil önemde oldukları bir ardaşıklık içinde hareket eder. Ulusların tarihi, insanlığın ortak kaderine etki ve katkılarının zaman ve ölçüsüne göre, daha yüksek bir ardardalık dizisine ilişkin ve bağlı olarak önem kazanıp anlatılır. İngiltere'de bu savaşlar hakkında kalın ciltler halinde araştırmalar yapılmıştır. Bütün ciddi tarihçilerin ilgi duydukları ve kavradıkları biçimde Çanakkale Savaşları evrensel boyutu olan bir tarih kesitidir. Anlatmak istediğimiz şey bakımından Çanakkale Savaşları, öyle çarpıcı örnekler sunmaktadır ki, ısırganı avuçlamaktan çekinmek, korkaklık olur. Söz konusu tarihe gelinceye kadar son 300 yıl içerisinde İngiliz sömürgeciliği tarihte büyük bir yer tutmaktadır, fakat bunu evrensel tarihin merkezi ve yayılmacılığı da onun çevresi saymak kötü bir bakış çarpıklığıdır. Öncelikle evrensel değişim açısından bu savaşların bir başlangıç noktası olarak ele alınması

⁵⁴ Liman Von Sanders, s. 113.

⁵⁵ Mühlman, s. 148.

⁵⁶ Liman Von Sanders, s. 122 vd.; Mühlman, s. 149.

⁵⁷ Mühlman, s. 149.

bir sav olarak ele alınabilir. Şimdi söz konusu değişmeyi onunla ilgili olanların açısından değil, onun dışında duran bir tarihçi olarak ele almak gereklidir. Tarafsız bakış açısıyla bunun tarihsel bir ilerleme olup olmadığına karar verebilecek durumda değiliz, ancak bir değişim olduğunda hemfikiriz. Ancak, değişimin koşul ve sonuçlarını hesaba katmalıdır. Kısaca iki bütün olarak alınan iki farklı yeni dünya düzeninin birbirlerini yargılama sürecine girmiş olmaları bir sonuçtur. İkisinin de yargılanması için her yeni dünya düzeninin tarihsel süreç nesnesi olarak yaşanması gerekmiştir. Dolayısıyla Çanakkale Savaşları'na nitelikli bir evrensel değer kazandıran şey, yeni dünya düzenine uzak kalmaması ve onu kendinde canlandırmasıdır. Diğer bir durum genellikle hükümdarlardan, devlet adamlarından, milletlerden tarih tecrübesinden ders almaları istenir. Ama tecrübi tarihin bize öğrettiği şudur ki, milletler ve hükümetler hiçbir zaman tarihten alınabilecek derslere göre hareket etmemişlerdir. Her millet veya devlet, her tarihsel dönemde öyle kendine özgün koşullar içinde olmuş, öyle bireysel bir davranış durumu göstermek zorunda kalmışlardır ki, ancak o duruma göre karar verilebilir. Olayların yoğunluğu içerisinde genel bir prensip olarak, olayların tecrübesini hatırlamak yetmez. Çünkü geçmişin giderek solmakta olan bir kesiti, hal-i hazırın şiddetli fırtınaları içerisinde güçlü kalamaz. Bağımsız yaşanan hal-i hazır, geçmişe karşı koyabilir ama geçmiş şimdikiye karşı koyamaz. Tarihi oluşturan tecrübeler, onun kazanımlarından oldukça farklıdır. Ayrıca hiçbir şimdiki vaziyet, geçmişin koşullarıyla aynı değildir.

KAYNAKÇA

- AKÇAKAYALIOĞLU C., **Atatürk; Komutan, İnkılapçı ve Devlet Adamı Yönleriyle**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1988.
- AKŞİN S., **Türkiye'nin Yakın Tarihi -I-**, Cumhuriyet Gazetesi Yayını, İstanbul 1997.
- AKŞİT-İ.-TEZEL H., **Mustafa Kemal ve Çanakkale 1915**, Ziraat Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1982.
- ALTAY F., "Çanakkale Savaşı'nın ilk Günlerinde Mustafa Kemal (Atatürk)", *Belleten*, XX/80, 1956.
- Arıburnu Muharebeleri Raporu, Mustafa Kemal**, Hzl. Uluğ İğdemir, Ankara 1990.
- BALCI R., **Tarihin Sarıkamış Duruşması**, Bilge Matbaacılık, İstanbul (tarihsiz).
- BAYUR Y. H., **Türk İnkılâbı Tarihi**, II/3, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1983.
- BİRCAN O., **Belge ve Fotoğraflarla Atatürk'ün Hayatı**, İstanbul 1997.
- BOA, HR. MA, 1155/72.
- BOA, HR. SYS, 2323/1.
- BOA, HR. SYS, 2323/1.
- BOA, İ. HB, 1333. L/32.
- BOA, İ. HB, 1333. N/43.
- BOA, İ. HB, 1333. Ra/3.
- HALAÇOĞLU A., "I. Dünya Savaşında Türk Donanması ve Çanakkale Deniz Operasyonları", *Türk Kültürü*, XXVI/298, Şubat 1988.
- İĞDEMİR U., "Atatürk'ün Anafartalar Gurubu Komutanlığından İstifasına Dair Bazı Belgeler", *Belleten*, XXXII/128, 1968.
- KANNENGIËSSER, H., **Çanakkale'de Türklerle Beraber**, (çev. Mehmet Serez), Timaş Yayınları, İstanbul 2009.
- KARAL E. Z., **Osmanlı Tarihi**, IX, TTK, Ankara 1999.
- LIMAN VON SANDERS, **Türkiye'de 5 Yıl**, çev. M. Şevki Yazman, Burçak Yayınevi, İstanbul 1968.
- MÜHLMAN C., **Çanakkale Savaşı Bir Alman Subayının Anıları**, Timaş Yayınları, İstanbul 2006.
- NUZA F., "Sayın Tarihçi Yılmaz Öztuna'nın 18 Mart 1915 Deniz Savaşına Dair bir yazısı Hakkında" *Türk Kültürü*, XXV/290, Haziran 1987.
- ORTAYLI İ., **Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu**, Kaynak Yayıncılık, İstanbul 1983.
- ÖZGÜLDÜR Y., "Yüzbaşı Helmut Von Moltke'den Müşir Liman Von Sanders'e Osmanlı Ordusunda Alman Askeri Heyetleri", *OTAM*, 1993, S 4.
- ÖZKUL A. R., "Kaymakam Mustafa Kemal ve Arıburnu", *Belleten*, XX/80, 1956.
- PAMIANKOWISKI J., **Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü 1914-1918 I. Dünya Savaşı**, (çev. Kemal Turan), İstanbul 1990.
- TALAT PAŞA, **Hatıralarım ve Müdafaam**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2006.
- TÜRKGELDİ A. F., **Görüp İştiklerim**, Ankara 1987.